

A Study on Place and Conditions of Interfaith Dialogue

Pegah Jamshidi¹ | Qodratullah Qorbani²

¹ MA of Philosophy of Religion, Kharazmi University, Iran. Email: pegah.jamshidi.a@gmail.com

² Corresponding Author, Associate Professor of Philosophy Department, Kharazmi University, Iran. Email: qodratullahqorbani@khu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 23 December 2022

Received in revised form 28 January 2023

Accepted 09 March 2023

Published online 13 August 2023

Keywords:

Interfaith Dialogue, Religious Diversity, Deepening and Learning, Human Beings dialogue about religions.

ABSTRACT

Suppose the supreme religion as a reality includes the whole life of every human being. In this case, it is appropriate that we go beyond a comparative theology depending on dialogue to give credibility to our existence while hoping to address the general issue of interfaith dialogue and its more precise form, i.e., deep interfaith dialogue that involves critical thinking, Emotional Intelligence, reciprocal cooperation, and unconscious presuppositions is of attention. We try to build an interfaith dialogue based on different religious conditions and complexities, the actual role of human beings in dialogue, and the bio-religion of religious people. Among the specified conditions of interfaith dialogue, we can mention an unflinching commitment to one's religious tradition, listening humbly and empathetically to the other, seeking why, from where, and where to go, being open, and establishing a mutual relationship. Interfaith dialogue, while facing the vastness of the issue of religion and different people, also faces the vastness of the structure of human beings. The dialogue of heads, hands, hearts, and finally, the dialogue of the lives of holy people are examples of this expansion. Despite all these conditions, it seems that the human being conversationalist has failed or not flourished, the act of dialogue, the remaining unsaid, the power of silence in a dialogue, the specific boundaries of religion or different religions concerning each other, and various descriptions and interpretations of religions can be influenced by many voluntary and involuntary factors. So, we should go back, and instead of the specific and powerful phrase of inter-religious dialogue, use the more comprehensive phrase of human being dialogue about religions.

Cite this article: Jamshidi, P. & Qorbani, Q. (2023). A Study on Place and Conditions of Interfaith Dialogue, *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 400-417. <https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.54583.3434>

© The Author(s).

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.54583.3434>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Transcendent religion can accept different definitions according to the breadth of its aspects and dimensions. Considering the undeveloped limits of the audience of religion, one definition of religion can be that it can include the whole existence of a human being and the entire path of his/her life in the universe. In this case, the existence of diverse religions is an incentive to promote the flow of religious dialogue. The flow of religious dialogue is far from a humanistic and relativistic approach, considering new situations and moments, as well as the possibility of the flourishing of human beings' existential perfections during life, as a touchstone of reality. The flow of dialogue, especially a deep dialogue with its characteristic of critical thinking in religions, is a committed, logical dynamic and, simultaneously, a creative and unbiased search among others. The epistemological assumption underlying interfaith dialogue as the heart of dialogue is that no one knows everything about anything. Therefore, it is unnecessary to hastily and fanatically transform our beliefs into new ones. The main goal of the dialogue between religions is to search for knowing and understanding a religious truth that none of us know. Dialogue of Heads (study-based dialogue), dialogue of Hands (making the world a better place to live in despite its difficulties), dialogue of Hearts (getting deeper towards each other), and the sacred dialogue (in search of life or holistic interaction blossoming into its complete form in a human being) is an example of the existential complexity of the human being sphere in the course of the dialogue. The dialogue between religions always faces challenges. Some of these challenges include Insularism, contempt for foreigners, finding justification for the extremes of conflicting interpretations, emphasizing the border between religious traditions, trying to convince each other, untrusting other religions, and the tendency to resist before constant evolution of our religious findings. Therefore, we need to carefully extract the sensitive and undiscovered conditions of inter-religious dialogue. These conditions are: 1. What? From where? And where? Understanding what we are talking about and ensuring we have the same perceptions of the ideas within the dialogue. Understanding exactly where the affirmative basis for this idea comes from and what the implications of that affirmative basis are. 2. Interrelationship and the existence of a fundamental common aspect, by accepting that religions share some primary or secondary issues or at least have a common concern, let's communicate with each other. These commonalities should lead us to a sustainable dialogue based on faith and religious practice. Otherwise, the level of our dialogue will remain at a basic level of failure. 3. The necessity of commitment to one's religion and learning from others. We should avoid getting lost in a wandering without returning to our religion. We must move towards other religions as a complement and partner of our religion by forming deep arguments. 4. Through humility and paying attention to unconscious presuppositions, we should be aware of the assumptions that control us but are unaware of them. Our religious beliefs do not hinder our religious humility towards others. Also, our doctrinal humility will maintain our religious beliefs. 5. Empathy and hospitality: Knowing the truth of another religion and being open

to the truth discovered in that religion to connect to our tradition. Constructive dialogue requires a level of empathic understanding or emotional companionship with the other. 6. The importance of the role of women in the dialogue of religions. No religion places one person absolutely above others. Women profoundly shape the next generations. The desire to raise a feminist concern in a religious environment means that religious and social institutions should act more justly and humanely. 7. The role of art in the dialogue between religions. Art is like a religious life in the position of communication with reality beyond the tangible or at the level of discourse reason. The innumerable differences in traditions, beliefs, religious opinions, and aesthetic and religious views can be seen as heralds of meaning. They are like an invitation and signs that point to an infinitely rich and mysterious world. 8. Special methods to establish the flow of inter-religious dialogue. Such as benefiting from lectures and discussions by religious experts, not focusing on the main points of differences as a weakness, being honest and defining ourselves as we are, realizing the difference between ideals of the mind and performance when comparing oneself with others, paying attention to the equality of participants from various directions, having a self-critical attitude, having a correct understanding of interfaith dialogue, not combining one's religious principles with the other to humiliate him/her and be clear about the purpose of establishing a flow of dialogue for the parties.

Conclusions

Despite all these conditions and our knowledge of them as well as their approval, it is optimistic to imagine that we will take these conditions. Although the flow of interfaith dialogue, despite its rituals, logically leads us to some fruits. But this idea is also possible that the motivation behind our rational behavior while being rational, has a self-interested approach. The more reliable and accurate thing may be that we search, try and cooperate about religions only as a person who loves faith. Suppose the dialogue between religions aims to reach a logical and practical result, first of all. In that case, it should reduce the hidden rituals and expectations and then consider the broad field of words within itself as the field of human dialogue. Therefore, at present, it is better, in line with the goal of a dialogue, to replace the heavy phrase of inter-religious dialogue with the phrase of human dialogue about religions.

بررسی جایگاه و شرایط گفتگوی بین ادیان

بگه جمشیدی^۱ | قدرت... قربانی^۲

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد فلسفه دین، دانشگاه خوارزمی، ایران. رایانامه: pegah.jamshidi.a@gmail.com

^۲ (نویسنده مسئول)، دانشیار گروه فلسفه، دانشگاه خوارزمی، ایران. رایانامه: qodratullahqorbani@khu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

فرض کنید دین متعالی به عنوان حقیقتی شامل کل زندگی هر انسانی تقریر شود، در این صورت شایسته است که ما فراتر از یک الهیات تطبیقی وابسته به گفتگو، جهت اعتبار بخشی به وجود خود به موضوع کلی گفتگو بین ادیان یا شکل دقیق‌تر آن یعنی گفتگوی عمیق بین ادیان، از طریق تفکر انتقادی، هوش عاطفی، همکاری متقابل و توجه به پیش‌فرض‌های ناخودآگاه تمرکز داشته باشیم. ما بر این اساس بایستی تلاش کنیم با توجه به شرایط و پیچیدگی‌های متفاوت دینی، نقش انسان در عمل گفتگو و همچنین زیست‌دینی دینداران گفتگوی بین ادیان را برقرار سازیم. از شرایط مشخص شده گفتگو در بین ادیان می‌توان به یک تعهد خطاپذیر به سنت دینی خود، شنیدن فروتنانه و همدلانه صدای دیگری، در جستجوی چرایی، از کجایی و به کجا رفتن، گشودگی نسبت به دیگری و برقراری یک ارتباط متقابل اشاره کرد. گفتگوی بین ادیان در عین مواجهه با گستردگی ابعاد دین و تفاوت انسان‌ها، همچنین با گستردگی ساختار یک انسان رو به رو می‌باشد. گفتگوی سرها، دست‌ها، قلب‌ها و در نهایت گفتگوی زندگی انسان‌های مقدس نمونه‌ای از این گستردگی می‌باشد. با وجود تمامی این شرایط، همچنان با توجه به مواردی همچون انسان گفتگوکننده ناکام مانده یا شکوفا نشده و ناگفته‌های نگفته نشده در جریان گفتگو، قدرت سکوت در گفتگو، حدود و مرزهای مشخص یک دین یا ادیان متفاوت نسبت با هم و توصیف و تفسیرهای گوناگون از ادیان به نظر می‌رسد گفتگوی بین ادیان می‌تواند تحت تأثیر عوامل ارادی و غیرارادی بسیاری قرار گیرد، پس با این وجود بهتر است که ما به عقب‌تر بازگردیم و به جای عبارت مشخص گفتگوی بین ادیان به الگوی گفتگوی انسان‌ها درباره ادیان خوش‌آمد بگوییم.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۱/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲

کلیدواژه‌ها:

گفتگوی بین ادیان، تنوع دینی، عمق‌بخشی و یادگیری، گفتگوی انسان‌ها درباره ادیان

استناد: جمشیدی، بگه و قربانی، قدرت... | بررسی جایگاه و شرایط گفتگوی بین ادیان، پژوهش‌های فلسفی، ۱۷(۴۳)، ۴۰۰-۴۱۷.

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.54583.3434>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

این ادعایی قابل فرض است که جریان گفتگو و انسان گفتگوکننده درباره موضوع دین یا ادیان در عبارت «گفتگوی بین ادیان» نمی‌تواند درباره موضوع انسان و ادیان متفاوت، دربردارنده و رساننده یک پیام، همچون صفت دینی برای افراد شرکت‌کننده یا لزوماً انجام گرفتن یک گفتگوی دینی باشد. حتی ما نمی‌توانیم مطمئن باشیم مرزهای یک سنت دینی، که درباره آن توصیف یا تفاسیری ارائه می‌دهیم، در حقیقت مرز مشخص تنها همان سنت دینی باشند. به عبارت دیگر ساحت‌های هزارتوی انسان و دین، به طور جداگانه به اندازه‌ای تحت تأثیر عوامل گوناگون قرار دارند که به نظر می‌رسد نقطه اتصال مطمئنی وجود نداشته باشد تا ما در رابطه با آن بخواهیم اطمینان حاصل کنیم که ارتباط بین موضوع انسان ناطق با موضوع دین یا ادیان و نحوه درست وصف یا تفسیر آن را در خود یا برای دیگری تحت عناوینی همچون گفتگوی دینی یا بین ادیان به درستی به دست آوریم. ما با سه اساس گسترده و مهم، یعنی دین (ادیان) و انسان و امید به ترکیب آن دو در سومین اساس، یعنی ارتباط یا گفتگوی بین ادیان، مواجه هستیم. برقراری جریان یک گفتگوی مؤثر در انسان‌های ادیان متفاوت نیاز به یک توجه برابر، جستجویی دقیق و در نظر داشتن همه شرایط مقدماتی تأثیرپذیر و تأثیرگذار دارد. گفتگوی بین ادیان با چالش‌هایی مثل تحقیر دیگری، بیگانه‌هراسی، افراط و تفریط در تفاسیر و توصیفات دینی، عدم اعتماد و احساس امنیت نسبت به دیگری، وجود تفاسیر متضاد، چالش زمانی و مالی، نابرابری جنسیتی و چگونه رفت و برگشت از سنت خود به دیگری رو به رو می‌باشد. شرکت‌کنندگان در گفتگوی بین ادیان باید از لحاظ هویت، هدف و قدرت متعادل اما متفاوت باشند. با این وجود همه این موارد این جریان ممکن است از جهت‌های متفاوت در حد شایستگی یک انسان ناطق طی نشود.

در این پژوهش سعی بر این است که درباره موضوع ضروری، اما مبهم گفتگوی بین ادیان بررسی‌هایی انجام پذیرد تا در ابتدا حدود و زوایای این ساحت مهم تحت عنوان بررسی جایگاه و شرایط گفتگوی بین ادیان تا حدی روشن شود و ثانیاً به این نتیجه برسیم که در عبارت گفتگوی بین ادیان، نمی‌توان مدعی بود که تمام ملاحظات ممکن درباره انسان گفتگوکننده، جریان عمل گفتگو و توصیف و تفسیر ادیان، به طور کامل رعایت شده باشد. پس منطقی و مناسب‌تر به نظر می‌رسد اگر به جای عنوان گفتگوی بین ادیان، عبارت گفتگوی انسان‌ها درباره ادیان به کار گرفته شود.

۱. دین

اولین پایه اصلی موضوع گفتگوی بین ادیان، موضوع دین و نحوه مواجهه انسان با حقیقت دین و همچنین با مرزبندی‌های مشخص شده ادیان متفاوت می‌باشد. مخاطب و امر مربوط با دین، انسان است. تعریف دین به امری «برتر»، «مقدس» و یا امری «جهانی» که بدون «فکر» و جستجو برای ما «آسایش و امنیت» به ارمغان می‌آورد، برای ما مسیری جهت گفتگو در ساحت ادیان باقی نمی‌گذارد. از سوی دیگر «تقلیل دین به اخلاق» و همچنین تلقی کردن موضوع گسترده دین به عنوان یک «رویداد» صرف و یا تجربه لحظه‌ای خاص در طول جریان زندگی امری کافی نمی‌باشد. یک تعریف از دین که بتواند دین و مسیر زندگی ما را شامل شود به نظر می‌رسد این تعریف باشد که دین تنها تسلیم شدن و اطاعت کردن بدون فکر و تأمل نیست، «کل وجود انسان» و «کل مسیر زندگی» انسان در

دین «گنجانده» شده است (فریدمن، ۱۹۸۳، ۷۱-۶۸-۶۷). به عبارت دیگر دین «تبيين معنای غایی زندگی و چگونه زیستن بر پایه آن بر اساس برخی تصورات و تجربه‌های متعالی» می‌باشد. تفاوت ادیان در عین اینکه نمی‌تواند یک مانع اختلاف پرور برای گفتگو و «هم‌فکری» آگاهانه ما باشد، در عین حال محدودیت و تنوع موجود در خود را نمی‌تواند نادیده بگیرد و آن‌ها را به شکل یک موضوع یکپارچه تصور کند. دین مرتبط با انسان یا دین «در من و بین من و تو» تحت تأثیر محدودیت «فرهنگ» و یک مجموعه شرایط متفاوت قرار دارد. برای انسان خطاپذیر مشکل است که یک «رویاری» منطقی، فارغ از تأثیر احساسات و «تفاسیر شخصی» با «واقعیت دیگری» داشته باشد و همچنین به راحتی تفاوت‌های موجود را نوعی «عدم توافق» تعبیر نکند (سویدلر، ۲۰۱۴، ۵۶-۱۱-۹-۸-۷). دین یا الهیات تطبیقی تلاشی است که در درجه اول با مطالعه ادیان متفاوت «بدون ترویج خود به خودی» گفتگوی ادیان با تأکید بر «مقایسه ادیان به بررسی تاریخی پدیده‌های دینی» می‌پردازد و ادیان را به نوعی گفتگو تشویق می‌کند (سویدلر، ۲۰۱۴، ۱۳). این ساحت «به‌عنوان یک شکل از الهیات دانشگاهی و کار علمی» با تکیه بر «یک سنت دینی خاص»، «در جستجوی فهمیدن» و «خواندن» دیگری می‌باشد. پس الهیات تطبیقی لزوماً به شکل‌گیری جریان گفتگو منجر نمی‌شود اما می‌تواند زمینه شکل‌گیری جریان گفتگو در ادیان را با «یک گفتگو درون دینی»، دعوت به «عبرت گرفتن از سنت دیگری» و «زیر سؤال بردن یک سنت دینی» آسان‌تر کند (کلونی، ۲۰۱۳، ۵۳). یک دغدغه در تعریف و مطالعه دین، دغدغه تعیین مرز حساس بین زندگی دینی بر مبنای یک دین خاص و زندگی عادی انسان است، چگونه و توسط کدام معیار آگاه این موضوع قضاوت می‌شود؟ چگونه مرز بین ادعا، تجربه، توصیف و تفسیر یک سنت دینی مشخص از سنت دینی دیگر متمایز می‌شود؟ اگر در تعریف دین، کل وجود و کل زندگی هر انسان در کنار اعتقاد به امری متعالی گنجانده شود، در آن صورت گفتگوی انسان‌ها درباره ادیان با وسعت ساحت دین و انسان رو به رو خواهد بود.

۲. گفتگو

سعی انسان بر این است که در درون ادیان متفاوت و با اطمینان بیشتر در اطراف آن‌ها به دنبال «یک چیز مشترک» باشد (نیتز، ۲۰۱۳، ۱۴۰). یک ارتباط دو نفره می‌تواند شامل «دعوا»، «مناظره»، «مشاجره» و «گفتگو» باشد. در جریان گفتگو، دو طرف می‌توانند با هم «توافق» داشته باشند، اما گفتگو که انجام «جستجوی بیشتر» در دو طرف می‌باشد، به معنای داشتن «دیدگاه مشابه» و «حمایت» از دیگری نیست. برخلاف مناظره، در گفتگو هیچ یک از طرفین «تمام حقیقت» را برای «اطلاع» یا «متقاعدکردن» دیگری، ولو به شکل «ناآگاه» در اختیار ندارد (سویدلر، ۲۰۱۴، ۲۰-۱۹). از یک منظر، گفتگو یا انسان گفتگوکننده، نوعی «سنگ محک واقعیت»^۱ است. یعنی در هر «موقعیت جدید» آن موقعیت توسط انسان در طول مسیر زندگی مورد جستجو و سنجش قرار می‌گیرد و بعنوان امری «کمال» یافته در «زمان حال» تلقی می‌شود. هیچ کس «حقیقت مطلق» را در اختیار ندارد. با این وجود ما در اینجا با یک «انسان‌گرایی» مواجه نیستیم و در عین حال نیز در نوعی «نسبی‌گرایی کاملاً ذهنی» رها نشده‌ایم، زیرا انسان گفتگوکننده «در رابطه با دیگران» و «مشارکت با تجربه ذهنی آنها» در حال «کنار گذاشتن عادات خود» و نزدیک شدن به «واقعیت عینی»، «یک دیدار و زیست جدید با واقعیت» و «مکاشفه در زمان اکنون» می‌باشد. این «ارتباط با واقعیت غایی» در گفتگوی ادیان می‌تواند در «دعا، اعتقاد، یا اتفاقات ملموس بی‌شمار

¹ touchstones of reality

روزمره» رخ دهد (فریدمن، ۱۹۸۳، ۷۷-۷۵-۷۲-۷۱-۷۰). پس هیچ چیز نباید برای ما تمام شده تصور شده باشد. تکامل انسان در فرایند گفتگویی است که در زمان حال رخ می‌دهد (مانوئل بورگوس، ۲۰۲۲، ۲۵۴). برخی پای‌بندی‌های متعصبانه و غیرمنطقی در «بت پرستی» و یا حتی در «اعمال بیرونی یا ظاهری توصیه شده دینی» به ما اجازه نمی‌دهند که بتوانیم یک «انسان اصیل» باشیم (سویدلر، ۲۰۱۴، ۱۱). زمانی که ما سه اصل «منحصر به فرد بودن شخص»، «میل به گشوده بودن» و «حفظ رابطه با سنت خود» را به روش منطقی در خودمان حفظ کنیم، «پویایی معنادار» در ما معنا خواهد داشت (فریدمن، ۱۹۸۳، ۷۴). در باب اهمیت جریان گفتگو می‌توان به تمرکز «اجماع شبانی»^۱ که بر «خدمت شبانی» استوار است اشاره کرد و «مهارت‌های مربوط به گوش دادن، پاسخ دادن و برقراری ارتباط» برنامه‌های اولیه این خدمت محسوب می‌شوند (سویدلر، ۲۰۱۴، ۵۳). برخلاف انتظار و امید صلح‌طلبانه ما، گفتگو یک نتیجه آماده، جدید و درست را به ما نوید نمی‌دهد. گفتگو یک مسیر، یک بررسی و یک جستجو می‌باشد، مسیری که شاید در آن انسان و واقعیت زیسته انسان تکامل پیدا کند. در گفتگوی محترمانه، ما با دقت به آنچه که هستیم فکر می‌کنیم و آن را به طور دقیق، بدون تغییر و تقلیل بررسی می‌کنیم. البته در راستای بیان تعجب‌انگیز نیچه در صفحه ۱۱۴ کتاب چنین گفت زرتشت: «عدالت با من چنین می‌گوید: انسان‌ها برابر نیستند و برابر نیز نخواهند شد»، شاید هیچ گفتمانی بهتر از سکوت نتواند مثمر ثمر باشد. جریان گفتگوی ادیان می‌تواند در حد یک درک سطحی باقی بماند و هیچ عمل یا تصمیمی متفکرانه و یا تفکر انتقادی در آن صورت نگرفته باشد. بنابراین ما به مسیر عمیق‌تری نیازمند هستیم که خود را بتواند بیشتر به عبارت گفتگوی بین ادیان نزدیک کند. گفتگوی عمیق، همانند تفکر انتقادی، احساس عاطفی، کنش رقابت و همکاری در یک لحظه به دست نمی‌آید. «گفتگوی عمیق، به قولی، تنها یک روی سکه انسانیت ماست، روی دیگر سکه، تفکر انتقادی است. البته، «انسانیت» ما را به طور کامل نمی‌توان تنها با فکر کردن و صحبت کردن توصیف کرد، بلکه آن را نیز باید دربرگیرنده عمل و احساس عاطفی ما دانست». «تنها راهی که به کمک آن می‌توانیم از حباب «تنها خودم»^۲ فرار کنیم، «گفتگو» است. این یک درک بسیار عمیق‌تر و متحول‌کننده زندگی از جریان گفتگو نسبت به درکی رایج یا اغلب سطحی از آن است». تفکر انتقادی در قلب گفتگو جای دارد. اگر در اصطلاح گفتگو تأمل کنیم، برای ما معلوم می‌شود که در مورد اصطلاح تفکر انتقادی، چیزی که باید تشخیص داد این است که به معنای انتقاد منفی از کسی یا چیزی نیست. در عوض، نوعی قضاوت و تصمیمی متفکرانه است (سویدلر، ۲۰۱۴، ۳۹-۳۷-۳۵-۳۴).

۳. گفتگوی ادیان: هیچ کس همه چیز را در مورد هیچ چیز نمی‌داند!

دین مهم‌ترین «دغدغه» بشری و گفتگوی بین ادیان قلب گفتگو می‌باشد (سویدلر، ۲۰۱۳، ۳). مسیر دین‌ورزی دینداران در طول تاریخ ادیان هرگز قابل «پیش‌بینی» نیست (وب، ۲۰۰۹، ۱۵۹). همانطور که علم به چیستی و چرایی هر چیزی که با آن مواجه می‌شود می‌پردازد، مطالعه علمی دین در قرن نوزدهم هم با سه سؤال اصلی روبه‌رو بوده است: «دیگری چه فکر می‌کند؟ چه می‌کند؟ و چرا؟». فرض معرفت‌شناختی زیربنای گفتگو در دین این است که «هیچ کس همه چیز را درباره هیچ چیز نمی‌داند». هدف اصلی گفتگوی بین

^۱ pastoral consensus

^۲ myself alone

ادیان «دانستن» و فهمیدن حقیقت دینی است که آن را نمی‌دانیم. قابل تصور است که گفتگوی بین ادیان با توجه به وجود مسائل فلسفی، اجتماعی، علمی و دینی «نیازمند «زمینه‌سازی» و مطالعه و بررسی بر روی این مسائل می‌باشد که بتواند یک گفتگوی مؤثرتری را شکل دهد. تاریخ عمومی گفتگوی مدرن بین دینی در سال ۱۸۹۳ و در شیکاگو توسط «پارلمان ادیان جهان» به «سوامی ویوکاناندا هندو»^۱ منتسب می‌باشد. او می‌گوید: «خواهران و برادران آمریکایی!» «من نمی‌آیم تا اعتقاد دینی شما را به یک باور جدید تبدیل کنم. من از شما می‌خواهم که اعتقاد خود را حفظ کنید. من می‌خواهم به شما بیاموزم که در حقیقت زندگی کنید، تا نور درون روح خود را آشکار کنید» (سویدلر، ۲۰۱۳، ۱۴-۱۲-۶). دومین پایه اصلی موضوع گفتگوی بین ادیان انسان است. انسانی که به راحتی نمی‌توان صفت دیندار بودن یا تعلق صرف به یک سنت دینی را به او نسبت دهیم. انسان در طول زندگی با تجربه، تکرار تجربه و شکل‌گیری علم، از توانایی خود آگاه می‌شود. اگر نخواهیم در برابر ساحت وسیع انسان به شکل افراطی به سمت اومانیزم گرایش داشته باشیم و با یک ژرف نگری دقیق به انسان بنگریم، مواردی چون: احساس و ادراک، تأثیرپذیری و تأثیرگذاری‌ها، فراهم بودن شرایط برای شکوفایی، زبان، روابط، تجربه رابطه دوستانه و عاشقانه، خانواده، نحوه تربیت، اجتماعی شدن، نحوه آماده بودن و مواجهه با موضوعاتی مثل دین، مرگ و جاودانگی و... تفاوت‌های ظریف و بی‌شماری را بین ما انسان‌ها در جریان گفتگوی ادیان شکل می‌دهند که برای نسبت دادن و ندادن توصیفات از قبیل دینداری به او باید به اندازه سرگذشت او، انسان را در روند دینداری‌اش تحلیل و درک کرد.

۱-۳. چهار بُعد اصلی گفتگوی دینی

انسان به عنوان دومین پایه اصلی موضوع گفتگوی بین ادیان، بعد از دین و قبل از آغاز فرایند گفتگو، هم از لحاظ تنوع آدمیان و هم از لحاظ ساختار انسانی ساحت پیچیده و دقیقی دارد. این ساحت شامل برانگیز در روابط خود هم تأثیرگذار و هم تأثیرپذیر است و هم به تنهایی در ساختار خود نیز از طریق ابعاد متفاوت درون خود می‌تواند وارد جریان یک گفتگو شود. گفتگوی سرها، گفتگوی دست‌ها، گفتگوی قلب‌ها و گفتگوی مقدس چهار بُعد اصلی گفتگوی بین ادیان هستند. قبل از شرح این ابعاد قابل تصور است که اگر گفتگوی سرها با قلب‌ها صورت پذیرد همراه با اندکی تعصب و رفتار نسنجیده، گفتگوی ما به یادگیری از همدیگر پایان نخواهد یافت. گفتگوی سرها، یا «گفتگوی الهیات مبتنی بر مطالعه» یعنی اینکه از نظر «شناختی یا فکری» و یا «ذهنی»، در «جستجوی حقیقت» باشیم. «عقاید و آموزه‌های» کسانی را که متفاوت از ما فکر می‌کنند «بیاموزیم». با «چگونگی» و «چرایی» درک انسان‌ها که زمینه‌ساز عمل آن‌ها است، آشنا شویم. این گفتگو مستلزم «خواندن متون مقدس» و یادگیری «زبان‌های» همدیگر است. ما در این گفتگو سعی می‌کنیم مفاهیم ذهنی خود در نسبت با دیگری را بطور درست درک و سوءتفاهم‌هایمان را اصلاح کنیم. در «گفتگوی دست‌ها» یا گفتگوی عملی، ما با اخلاق انسانی «در جستجوی خوبی»^۲ مواجه هستیم، به دیگران می‌پیونديم تا جهان را با وجود دشواری‌های آن به مکانی بهتر برای زندگی تبدیل کنیم. دینداران برای مقابله و حل مشکلات مشترک، هم از درون و هم در اطراف خود، دست به دست هم می‌دهند. در گفتگوی قلب‌ها، که در اکثر موارد خاص «عرفا» است، نسبت به همدیگر «عمیق‌تر» می‌شویم و در جستجوی

^۱ Hindu Swami Vivekananda

^۲ Seeking the Good

زیبایی‌های روح می‌باشیم. سعی خواهیم کرد احساسات درونی، عرفانی، روان‌شناختی، زیبایی‌شناختی و معنوی خود را که عمیق‌تر و بالاتر از مفاهیم عقلانی هستند، بیان کرده و آن‌ها را در «دیگری» نیز درک کنیم. لذت بردن از زیبایی، در همه انسان‌ها وجود دارد، بنابراین این نوع یا سطح از گفتگو، آسان‌ترین رویارویی را به همراه خود دارد. در این گفتگو عرفا به دنبال عمیق‌تر شدن در تجربیاتی هستند که باعث ایجاد باورهایی می‌شوند تا قلب‌های خود را با یکدیگر هماهنگ و نزدیک کنند. این نوع گفتگو به زندگی ما، رنگ و احساس «جسمی- روحی»^۱ می‌بخشد. در گفتگوی مقدس، ما در جستجوی یک زندگی یا یک تعامل کل‌نگر شکوفا شده در شکل کامل آن در یک انسان هستیم. این گفتگو با کنار هم بودن همه ابعاد گفتگو در یک انسان امکان‌پذیر است. ما باید مقدس باشیم، به طور کلی جریان رقص گفتگوی سرها، دست‌ها و قلب‌ها با همدیگر، در هماهنگی درونی انسان مقدس در بین افراد ادیان متفاوت را، گفتگوی مقدس^۲ گویند (سویدلر، ۱۳۹۳، ۱۷-۱۹؛ نیتز، ۲۰۱۳، ۱۳۴). «تنها با گفتگوی کامل و همدلانه در هر چهار بُعد، گفتگوی بین ادیان کامل می‌شود». گفتگو، «اساس کیهان»، «قلب جهان» و «جوهره انسانیت» است و «زندگی کامل انسانی» بالاترین بیان «رقص کیهانی گفتگو»^۳ می‌باشد (سویدلر، ۲۰۱۴، ۳۷-۲۵). پس ما در اینجا می‌توانیم اهمیت این موضوع را درک کنیم که مهم است انسان به عنوان یک کل با وجود یک مجموعه شرایط مقدماتی به کمال و شکوفایی خود، مخصوصاً در دین‌ورزی دست یابد تا بتواند بداند که در دین چه می‌خواهد. حال اگر تحت مسائل و عوامل متفاوت و سوء مدیریت‌ها فرصت شکوفایی و نمایش درست و کامل فکر دینی از یک انسان گرفته شود، طبعاً قضاوت و جستجوی ما در گفتگوی ادیان در عوض وجود ملاحظات و شرایط فراوان به یک نتیجه و برداشت واقعی منجر نخواهد شد.

۲-۳. محدودیت‌ها و چالش‌های گفتگوی ادیان

گفتگوی ادیان با توجه به مبانی اصلی خود همواره می‌تواند به طور ارادی یا غیرارادی تحت تأثیر مواردی چون «جزیره‌گرایی»، «تحقیر بیگانگان»، «بیگانه‌هراسی» و یافتن توجیهاتی برای حد افراط و تفریط تفسیرهای متضاد خود قرار گیرد. در بسیاری از ارتباطات لفظی زمان حال حاضر، ادیان بیشتر بر حدود مرز سنت‌های دینی خود تأکید می‌کنند و سعی دارند همیشه به جای درک کافی و ارائه صحیح دانسته‌های دینی خود به دیگری دینی، جذابیت گفتگو را صرفاً در معرفی مزایای سنت دینی مشخص شده خود مدیریت کنند. در جریان گفتگوی ادیان نباید به دنبال «متقاعد کردن» همدیگر باشیم، بلکه باید با «اعتماد متقابلانه» به همدیگر و در نهایت صداقت، این جریان غیرقابل پیش‌بینی را با جستجو آغاز و ادامه دهیم. بی‌اعتمادی ما به طرف مقابل باعث حس «شک» و بدبینی او به ما می‌شود. جریان گفتگو در موضوعات حساس ممکن است باعث بدبینی و ایجاد حس کینه در افراد شرکت‌کننده شود، در این صورت «تأمین امنیت» برای شرکت‌کنندگان و خانواده‌های آن‌ها یک دغدغه نگران‌کننده محسوب می‌شود. «تغییر نگرش و رفتار» در طرفین شرکت‌کننده برای ایجاد «صلح» به عنوان نتیجه حاصل از گفتگو، یک بدفهمی از هدف شکل‌گیری جریان گفتگو است. «چالش‌های زمانی و مالی» یا داشتن فرصت و توان مالی مناسب برای شرکت در گفتگو، این جریان را مشروط به زمینه‌سازی‌هایی می‌کند، زیرا

¹ body-spirit

² Dialogue of the Holy

³ the Cosmic Dance of Dialogue

گفتگوی ادیان فرآیندی «طولانی و پرهزینه» می‌باشد. غلبه بر «دشمنی‌های قدیمی» و ایجاد اعتماد و روابط مستحکم به عنوان فرآیندی سخت و طولانی، از محدودیت‌ها و چالش‌های مهم گفتگوی بین ادیان هستند (وب، ۲۰۰۹، ۱۶۴-۱۶۳). در اکثر سنت‌های دینی، رهبری رسمی دینی، عمدتاً از مردان تشکیل می‌شود. در اغلب موارد، زنان از تحصیلات دینی محروم می‌شوند یا نمی‌توانند به طور رسمی به منصب رهبری دینی منصوب شوند. گنجاندن دیدگاه‌های زنان و صدای زنان در گفتگوی ادیان و تضمین مشارکت بیشتر زنان در گفتگوهای رسمی ادیان موضوعی مهم می‌باشد (کادایفچی، ۲۰۱۳، ۱۶۳-۱۶۲). تمایل به مقاومت در برابر تغییر باعث می‌شود که کمتر پذیرای بینش و تجربیات جدید باشیم. گفتگو در شکل ایده‌آل خود شامل لحظات چالش برانگیز رفت‌وآمد بین ما با دیگری با نظر به سنت خود و دیگری است، زیرا همیشه مشخص نیست که چگونه می‌توان ثمرات گفتگو را به سنت بزرگتر منتقل کرد (کورنیل، ۲۰۱۳، ۲۴). بنابراین مجموعه دین، انسان و عمل گفتگو با تقسیمات و شرایطی که تحت خود دارند، محدودیت‌های مشخص و یا ناشناخته شده‌ای دارند که با وجود آن این سه پایه به نحو قابل قبول نمی‌توانند به نحو احسن عمل کنند و به نتیجه مطلوب برسند.

۳-۳. شرایط برقراری گفتگوی بین ادیان

جریان گفتگو به عنوان یک مسیر در حال جستجو برای یادگیری، به طور خوشبینانه تحت یک مجموعه شرایط متفاوت و مفید عمل خواهد کرد. گفتگوی بین ادیان که با سه موضوع حساس دین، انسان و فرهنگ سروکار دارد بالطبع به شرایط حساس و کشف نشده بسیاری وابسته می‌باشد. در ادامه با معرفی برخی از شرایط جهت برقراری گفتگوی ادیان ادعای ما این است که این موانع و محدودیت‌ها هنوز حداقل به طور مطمئن به ما اجازه استفاده از عبارت «گفتگوی بین ادیان» و ورود به فضای واقعی آن را نخواهند داد.

۱-۳-۳. چی؟ از کجا؟ و به کجا؟

ما برای پاسخ به «معماهای حل نشده وجود خودمان» فارغ از پیش‌زمینه‌های ذهنی، با توجه به وجود تفاوت‌های «مکمل»، «مشابه» و یا «متناقض» به سومین پایه اصلی گفتگوی بین ادیان یعنی عمل گفتگو در ادیان یا گفتگوی دینی می‌پردازیم. در درجه اول ما باید بدانیم که «به کجا»، یعنی چه فضایی از گفتگو، وارد می‌شویم؟ بنابراین باید با «آگاهی از سنت خود و سنت شریک گفتگوی خود» با نوعی «گشودگی» «غیرمنفعانه» و با «دانش محدود» خود پذیرای دیگری باشیم و به طور دقیق به جستجو و «یادگیری» و ژرف نگری «دیگری» دینی بپردازیم (سویدلر، ۲۰۱۴، ۲۷-۲۳-۲۲-۷-۳). پرسش از «چی»، یعنی دقیقاً بفهمیم در مورد چه چیزی صحبت می‌کنیم؟ ما باید مطمئن باشیم که من و طرفینم دقیقاً درک یکسانی از ایده‌های مورد بحث و گفتگو داریم؟ پرسش «از کجا»، یعنی مبنای تأیید شده این ایده از کجا می‌آید؟ آیا ما صرفاً با تعریف چیزی شروع می‌کنیم؟ آیا این ایده یک پیش فرض بررسی نشده است؟ آیا شواهد واقعی برای آن داریم؟ آیا این یک استنتاج منطقی و معتبر از داده‌های کاملاً اثبات شده است؟ آیا بر اساس یک منبع معتبر است؟ پرسش «به کجا»، یعنی پیامدهای آن مبنای تأیید شده چیست؟ زیرا اگر این ایده درست باشد، ما می‌خواهیم اقدامات بعدی خود را بر اساس آن بنا کنیم (سویدلر، ۲۰۱۴، ۴۰-۳۹).

۲-۳-۳. ارتباط متقابل و وجود یک جنبه مشترک اساسی

گفتگوی بین ادیان مستلزم این باور می‌باشد که ادیان واقعاً در برخی از مسائل اساسی دینی و وجودی مشابه، یا به نحوی در باب دغدغه‌ها یا در برخی از سطوح بالاتر با یکدیگر ارتباط داشته باشند. اگر یک دین واقعاً عاری از هرگونه محتوی باشد یا با وجود متفاوت

بودن ادیان، آن‌ها کاملاً نامرتب با هم باشند، آنگاه گفتگوی بین ادیان می‌تواند جریانی بیهوده یا بی‌ربط تلقی شود. اغلب ادیان حول محور برخی علل یا پدیده‌های اجتماعی یا سیاسی مشترک مانند فقر، گرسنگی، بی‌خانمانی، جنگ، یا بلایای طبیعی گردهم می‌آیند. این علل مشترک به ادیان اجازه می‌دهد تا از لحاظ عملی با یکدیگر هم‌کلام شده و در سطح اولیه انسانی به یکدیگر متصل شوند. با این حال، تمرکز بر یک هدف مشترک خارج از هر سنت، لزوماً منجر به گفتگوی پایدار متمرکز بر محتوای ایمان و عمل دینی نمی‌شود. اولاً، سطح مبادله بین اعضای ادیان متفاوت ممکن است هرگز فراتر از پرداختن به مسائل عملی یا گفتگوی دست‌ها نباشد و ثانیاً، تحقق واقعی گفتگو به وجود چالش‌ها یا بحران‌های خارجی مشترک بستگی دارد. بنابراین، گفتگوی پایدار بین ادیان مستلزم حس پیوندی می‌باشد که ذاتی خود ادیان است. برخی به دنبال این مبنای دینی برای ارتباط متقابل در یک تجربه یا هدف مشترک، شریک گفتگو همه ادیان هستند. آنچه برای تلاش به منظور ایجاد ارتباط متقابل ادیان با وجود یک زمینه یا هدف مشترک برای گفتگو لازم است، احساس پیوند متقابل مبتنی بر باورهای عینی هر دین خاص می‌باشد. این احساس، اعتقاد به یک تجربه مشترک نیست، بلکه اعتقاد دینی است که از دیدگاهی دیگر مبنایی برای تعامل با دیگر ادیان خواهد بود (کورنیل، ۲۰۱۳، ۲۶-۲۵-۲۴). بر مبنای یک جنبه مشترک اساسی در جریان گفتگو، افرادی که به هیچ جامعه دینی تعلق ندارند به سادگی نمی‌توانند در گفتگوی بین ادیان شرکت کنند. صلاحیت‌های افراد می‌تواند توسط شرایط و عوامل درون یک جامعه، حتی منصب‌های رسمی بسیار مهم، به چالش کشیده شوند. با این حال، هر فرد باید خودش تصمیم بگیرد که عضو یک جامعه دینی باشد یا نباشد. این جنبه مشترک اساسی در افراد می‌تواند موجب علاقه و توانایی ورود آن‌ها به جریان گفتگو باشد. افراد میانه‌رو بیشتر این کار را تنها پس از اطمینان از امنیت خود انجام می‌دهند. به همین ترتیب، توجه به این نکته مهم است که گفتگوی بین ادیان چیزی نیست که به نمایندگان رسمی جوامع دینی محدود شود. مهم این است که شرکای گفتگو در شناخت سنت‌های خود و غیره کم و بیش برابر باشند. گفتگوی بین ادیان می‌تواند شامل هر سطحی از جوامع دینی باشد (سویدلر، ۲۰۱۴، ۲۵-۲۴-۲۳). البته به نظر می‌رسد با وجود اینکه یک جنبه مشترک یا پیوندی متقابل، رویارویی افراد و آغاز گفتگو را آسان‌تر می‌کند، اما مسأله این است که به این دلیل که آموزه‌ها و عقاید سنت‌های دینی هنوز به طور کامل کشف نشده‌اند، چه کسی و یا چه چیزی می‌تواند دقیقاً تعیین کند که آیا فرد ولو با تصمیم خود به یک جامعه دینی تعلق دارد یا ندارد و چه کسی می‌تواند مرز بین زندگی عادی، همراه با علل اجتماعی، سیاسی و زندگی دینی را مشخص کند؟ به نظر می‌رسد یک جنبه مشترک زندگی دینی تنها می‌تواند در حد یک انتظار یا امیدی باشد که ما را در مسیر جریان گفتگو برای یادگیری از دیگری قرار می‌دهد. اما در این راستا چون نحوه درک ما از جهان، نحوه عمل ما را در جهان تعیین می‌کند و آن در مقام عمل، دایره ادراک-اندیشه-تصمیم-عمل را تکمیل می‌کند. پس ابتدا درک کنیم، سپس سعی کنیم که در پرتو آن تصمیم بگیریم و در نهایت عمل خود را در قالب رفتاری ملموس قرار دهیم. حال اگر ما بخواهیم بر اساس ادراکات و افکار تجزیه و تحلیل شده خود تصمیم بگیریم و اقدامات خود را در جهان به شیوه‌ای مشابه با گفتگوی انتقادی، عاطفی و هوشمندانه انجام دهیم، مناسب‌ترین راه برای توصیف چنین اقدامی عبارت «رقابت-همکاری»^۱ است. تا زمانی که «دیگری» به شیوه‌ای مخرب عمل نکند، ما می‌خواهیم حداقل نه به یک شکل منفی نسبت به دیگری،

^۱ Competitive-Cooperation

بلکه تا آنجا که ممکن است پشت سر او عمل کنیم، به طوری که تا حد امکان یک موقعیت برد- برد ایجاد شود. اما به نظر می‌رسد که این جریان لزوماً یک رویکرد برد- باخت است. با این حال، باید قبل از هر چیز به «رقابت» با خودمان، که برای اجرای اصول درونی خود می‌باشد، فکر کنیم و تلاش کنیم تا آنجا که ممکن است، مؤثر، کارآمد و خلاق باشیم. ما نباید به حد قابل قبول راضی باشیم، بلکه باید سعی کنیم به بهترین‌ها برسیم، تلاش کنیم تا در چارچوب‌هایی وسیع‌تر تصمیم‌گیری کنیم، در حد استانداردها راضی نباشیم و بر خلاقیت مداوم تأکید کنیم، تا آنجا که ممکن است از راه حل‌های برد- باخت اجتناب کنیم و به دنبال راه حل‌های خلاقانه برد- برد باشیم و در نهایت به «یکی-یا» قانع نشویم بلکه «هر دو» را ترجیح دهیم (سویدلر، ۲۰۱۴، ۴۵-۴۴-۴۳-۴۲).

۳-۳-۳. ضرورت تعهد به دین خود و یادگرفتن از دیگری

چالش اصلی در گفتگوی بین ادیان، یافتن تعادل مناسب بین تعهد به دین خود و گشودگی نسبت به دیگری است. ما باید به هر قیمتی از گم شدن در یک سرگردانی بدون بازگشت به دین خود اجتناب کنیم. مواجهه ما با ادیان نمی‌تواند جایگزین دینی شود که در آن زندگی «عادی» دینی اتفاق می‌افتد. ادیان دیگر به عنوان مکمل و شریک باقی خواهند ماند و ما باید در نتیجه این رفت و برگشت با شکل دادن «استدلالات عمیق»^۱ به سمت آن‌ها حرکت کنیم. هر دین خاص جایگاهی است که به آن باز خواهیم گشت تا نفسی تازه کنیم و معنای بینش‌های جدید آموخته شده را بهتر درک کنیم. پس با این وجود در کنار گفتگوی بین ادیان، باید گفتگوی درون دینی آغاز شود، اما این بحث نباید از پیش انجام شود و نباید هیچ اتفاق نظر دقیقی در مورد اینکه نتیجه گفتگوی ادیان چه خواهد بود، وجود داشته باشد (مویارت، ۱۳۹۲، ۷۴-۷۳). این چنین تعهدی است که گفتگوی بین ادیان را از کاوش شخصی صرف در آموزه‌های سنت‌های مختلف دینی برای غنی‌سازی معنوی متمایز می‌کند. درست است که گفتگوی ادیان به طور جدی بین انسان‌ها صورت می‌گیرد، اما این جدیت تنها تا جایی می‌باشد که آن افراد تمایل دارند از طریق گفتگو، سنت‌های خود را با بینش‌ها و تجربیات به دست آمده داخل جریان گفتگو کنند و احتمالاً سنت‌ها نیز بر اساس آن رشد و تغییر می‌یابند. گفتگو بین مؤمنان مقیم در درون سنت‌های خاص، مستلزم شناخت جامع از سنت خود نیست، خود گفتگو می‌تواند به فرصتی برای دستیابی به شناخت عمیق‌تر از سنت خود تبدیل شود، زیرا فرد تلاش می‌کند به پرسش‌های کاوش‌کننده‌ای که طرف دینی دیگری مطرح می‌کند، پاسخ دهد (کورنیل، ۲۰۱۳، ۲۳). ما اغلب ادعا می‌کنیم که می‌خواهیم اعمال خود را از زیر سلطه عواطف خود خارج ساخته و تحت هدایت عقل روشن‌اندیش خود مدیریت کنیم. ما می‌توانیم با تمرکز بر هوش عاطفی خود بر یادگیری، به اینکه چگونه ما انسان‌ها می‌توانیم به طور مؤثر از نظر عاطفی بالغ شویم، توجه داشته باشیم. یادگیری یعنی: (۱) شناخت و درک خود، (۲) شناخت و درک افراد دیگر و (۳) چگونگی برقراری یک ارتباط مناسب با یکدیگر. فرد ممکن است که یاد گرفته باشد یک موقعیت را با منطق قیاسی بی‌عیب و نقص (تفکر انتقادی) تجزیه و تحلیل کند، اما با این وجود او درباره اینکه چگونه دیگری یا دیگران در موقعیت خاص خود قرار بگیرند، مانند یک متفکر انتقادی باهوش در بدن یک فرد اجتماعی «بی‌خبر»، به اصطلاح یک «دانشمند احمق»، می‌تواند کاملاً ناآگاه باشد (سویدلر، ۲۰۱۴، ۴۲-۴۱).

¹ deep reasonings

۴-۳-۴. فروتنی و توجه به پیش‌فرض‌های ناخودآگاه

حس فروتنی یک شرط مهم برای شناخت بهتر ادراکات خطاپذیر و بالفعل نشده ما نسبت به سنت‌های دینی خود و برقراری جریان گفتگوی ادیان است. بیشتر ادیان برای آموزه‌ها و اعمال بنیادی خود به منبعی متعالی اشاره می‌کنند که اساس اعتماد و یقین دینی را تشکیل می‌دهد. این موضوع باعث ایجاد تعهد و تسلیمی می‌شود که بیشتر ادیان آن را مبنای رشد دینی و معنوی خود می‌دانند. در برخی از ادیان، مطلق بودن در آموزه‌های خاصی قرار دارد که باید در مورد ایمان دینی پذیرفته شود. بیشتر ادیان ترکیبی از آموزه‌ها، دستورات و قوانین غیرقابل انکاری را به نمایش می‌گذارند. یقیناً هر دینی دستخوش تحولات تاریخی و فرهنگی و اختلاف و انشقاق درونی می‌باشد. با این وجود هر تفسیر جدیدی از تحولات دینی وانمود می‌کند که حقیقت اصلی و تغییرناپذیری را که برای بنیانگذارش آشکار شده است، حفظ می‌کند. در حالی که لازم نیست تا آنجا پیش برویم که همه ادعاهای دینی را مبنی بر برتری یا انحصاری بودن یک مجموعه نگرش‌های برجسته کنار بگذاریم، داشتن این نگرش‌ها حداقل ممکن است به عنوان مبنایی برای فروتنی عقیدتی و گشودگی نسبت به امکان رشد و تغییر در درک شخص از حقیقت غایی عمل کند. شاید بتوان محدودیت عبارات دینی را در عین پای‌بندی به حقیقت و حتی برتری آن‌ها تشخیص داد. به این ترتیب، اعتقادات دینی ما مانع فروتنی اعتقادی ما نسبت به دیگری نیست و تواضع اعتقادی ما نیز اعتقاد دینی‌مان را از بین نمی‌برد (کورنیل، ۲۰۱۳، ۲۳-۲۲-۲۱). یک دلیل دیگر برای فروتنی ما پیش‌فرض‌های بررسی نشده موجود در ناخودآگاه ما هستند. ناخودآگاه به معنای عدم آگاهی از پیش‌فرض‌هایی است که ما را کنترل می‌کند، اما ما از آن غافل هستیم. ما با وجود این پیش‌فرض‌ها نمی‌توانیم بدانیم که صادقانه به شیوه‌ای منطقی بر اساس یک واقعیت یا یک سراب غیرقابل توجیه عمل می‌کنیم. ما قادر به تجزیه و تحلیل یک‌ایده و کنش متعاقب آن نیستیم. همه ما باید این پیش‌فرض‌ها را جستجو و آن‌ها را به سطح خودآگاه رسانده و سپس تحلیل و قضاوت کنیم که آیا آنها معتبرند یا نه. برای این کار هیچ راه مطمئنی جز تفکر و خودآزمایی بی‌پایان وجود ندارد. با این حال یکی از کمک‌های اصلی، وارد شدن به گفتگوهای مداوم می‌باشد، زیرا هنگامی که اعتماد متقابل کافی ایجاد شود، شرکای گفتگوی ما می‌توانند به برخی از پیش‌فرض‌های ناخودآگاه ما، که آن‌ها آن را می‌توانند ببینند، اشاره کنند (سویدلر، ۲۰۱۴، ۴۱).

۵-۳-۳. همدلی و مهمان‌نوازی

گفتگوی ادیان مستلزم امکان درک یکدیگر در میان سنت‌های دینی متفاوت است. این شرط معرفت‌شناختی یعنی اگر کسی از نظر مفهومی و تجربی در درون دین خود محبوس باشد، آنگاه با جریان گفتگو هرگز نمی‌تواند بینش یا تجربه جدیدی به او دست دهد. در حالی که گفتگوی سازنده ممکن است به درک کامل از دیگری نیاز نداشته باشد، اما همچنان مستلزم ظرفیتی می‌باشد که تخیل دینی فرد را فراتر از مقوله‌های دینی خود بکشاند و درک درستی از آموزه‌ها و اعمال دینی به دست آورد و با آن‌ها همخوانی داشته باشد. بنابراین هیچ دلیل پیشینی برای تردید در امکان فهم عقلانی از متون، آموزه‌ها، اعمال و سنت‌های فلسفی سنت دیگری وجود ندارد. گفتگوی سازنده همچنین مستلزم سطحی از درک همدلانه یا همراهی عاطفی با دیگری است. آموزه‌ها یا اعمال دینی که باعث سردی فرد می‌شوند، یا پاسخ منفی را برمی‌انگیزند، احتمالاً انرژی و ابتکار عمل زیادی را به دنبال نخواهند داشت، مگر اینکه بخواهند ارزش و قدرت برتر آموزه‌های خودی را نشان دهند. اصطلاح «همدلی» به طور کلی به عنوان فرایند انتقال به زندگی ذهنی دیگران یا به عنوان

«تجربه آگاهی خارجی» درک شده است (کورنیل، ۲۰۱۳، ۲۶-۲۷). یک شرط مهم برای گفتگو شناخت حقیقت واقعی دین دیگری و گشودگی نسبت به آن برای پیوند آن حقیقت با سنت خودمان است. تعهد به سنت دینی و در عین حال استقبال از گشودگی، پیوستگی بین ادیان و درک واقعی از دیگری را افزایش می‌دهد. وقتی آموزه‌های سنت خودی به‌عنوان هنجار حداکثری یا مثبت عمل می‌کنند، فقط آن دسته از آموزه‌ها یا اعمال از سنت دیگری که با سنت خودی یکسان است، معتبر یا واقعی تلقی می‌شوند. این رویکرد در باب جستجوی حقیقت دینی در سنت‌های دینی بیگانه، نسبتاً رایج می‌باشد. اگر شناخت حقیقت در آموزه‌هایی که هیچ تفاوتی با آموزه‌هایی که قبلاً در سنت خود اعلام شده نداشته باشد، فضای کمی برای گفتگوی سازنده باقی خواهد ماند. بنابراین در عین وجود شباهت‌ها، توجه به واقعیت تفاوت‌ها مشروط بر اینکه این تفاوت‌ها در تفسیر به طور پیشینی رد نشوند و لزوماً سازگار نباشند، ممکن است همچنان امکان یادگیری از سنت‌های دیگر را فراهم کند. مشارکت سازنده به این بستگی دارد که همیشه مشخص نیست که کدام مجموعه معیارها، گوهر یک سنت دینی خاص را نشان می‌دهند و کدام دسته از معیارها باید برای ارزیابی آموزه‌ها و اعمال دینی خاص مورد توجه قرار گیرند. معیارها در فرآیند گفتگو، اغلب، در واکنش‌های منفی یا در جذابیت آموزه‌ها و شیوه‌های خاص کشف می‌شوند. بسیاری از آموزه‌های مختلف ممکن است نتایج اخلاقی یکسانی داشته باشند. گفتگوی سازنده مستلزم مجموعه‌ای از هنجارهای روشن‌تری می‌باشد که بر اساس آن‌ها می‌توان آموزه‌ها و شیوه‌های سنت دیگر را به نحو مؤثری دخیل کرد. هنجارها ممکن است خود در فرآیند گفتگو تغییر یا تکامل پیدا کنند، زیرا ممکن است فرد در فرآیند گفتگو به درک عمیق‌تری از هنجارهای خود برسد (کورنیل، ۲۰۱۳، ۳۰-۲۸).

۴-۳. اهمیت نقش زنان در گفتگوی ادیان

در برابر این عقیده که «همه ادیان برتر جهان مردسالار هستند» این عقیده موجه‌تر به نظر می‌رسد که بگوییم «هیچ دینی نیست که یک فرد را مطلقاً بالاتر از دیگران قرار دهد و هر دینی که مجموعه خاصی از انسان‌ها را برای لذت یا تمجید یا منفعت دیگری قربانی کند، دین نیست». در حالی که زنان جوامع انسانی با حس مادر بودن و مراقبت از فرزند و تربیت و کنترل محیط اطراف خود، لحظات ناب و غیرقابل توصیفی را تجربه می‌کنند. تجربیات زنان در سنت‌های دینی که جوامع و ادیان ما را سازمان می‌دهند تحت تأثیر هنجارهای جنسیتی می‌باشند. «زنان بیشتر از همه از طریق حال و هوای خود و با بودن و حضورشان با یک لمس، یک نگاه، یک کلمه درباره باورها، راه‌ها، افکار و اینکه چگونه باید در دنیا باشیم، اطلاعاتی را در دنیا به ما منتقل می‌کنند. همه این راه‌های انتقال نگرش‌ها، اخلاقیات، باورها و دانش‌ها از طریق لمس و بدن طبیعتاً ظریف هستند. زنان عمیقاً نسل بعدی را شکل می‌دهند، اما کارنامه‌ای از خود به جای نمی‌گذارند. با این وجود، آن‌ها کارنامه زنده‌ای بسیار مهم‌تر و به معنای واقعی کلمه حیاتی‌تر از خود به جای می‌گذارند. تمایل به مطرح کردن یک نگرانی فمینیستی در یک محیط بین دینی ممکن است عواقب جدی در گفتگو ایجاد کند که برای جلوگیری از آن نیازمند این هستیم که نهادهای دینی و اجتماعی «عادلان‌تر» و «انسانی‌تر» عمل کنند و به سمت «شکوفایی» هرچه بیشتر انسان‌ها حرکت کنند (هیل فلچر، ۲۰۱۳، ۱۸۱-۱۷۵-۱۷۴-۱۷۳).

۵-۳. نقش هنر در گفتگوی بین ادیان

هنر در جایگاه خود در ارتباط با «واقعیت فراتر از محسوس یا در حد عقل گفتمانی» همانند یک زندگی دینی می‌باشد. یک اثر هنری ممکن است به عنوان بیان یک معنای دینی در یک شیء مادی تلقی شود. هنر و دین که عمیقاً و متقابلاً در تاروپود تاریخ بشری و در

وقایع‌نگاری ایمان در اشکال گوناگون فرهنگی درهم تنیده شده‌اند، جهان‌های گاه موازی و گاه متضادی را نشان می‌دهند. هنر و دین نشان دهنده نیاز ما به اشکال تخیلی و حس مشارکت موجود در جریان گفتگو در دنیای شگفت‌انگیز کثرت امور زیبایی‌شناختی و دینی می‌باشند. تفاوت‌های بی‌شمار سنت‌ها، باورها، عقاید دینی و دیدگاه‌های زیبایی‌شناختی و دینی را می‌توان منادی معنا دانست. آن‌ها موانع انحرافی نیستند که بایستی از آن‌ها ترسید، تغییر شکل داد، مانع از آن‌ها شد، خود را همانند آن‌ها کرد، آن‌ها را نادیده گرفت یا منحل کرد، بلکه آن‌ها همچون یک دعوت و نشانه‌هایی هستند که به جهانی بی‌نهایت غنی و معنایی اشاره می‌کنند که گوش دادن، دیدن و گفتار واقعی از آن بیرون می‌آید (اندرسون، ۲۰۱۳، ۱۰۳-۱۰۲).

۳-۶. روش‌های خاص جهت برقراری جریان گفتگوی ادیان

برای تحقق یک فضای عقلانی مناسب از گفتگوی دینی، می‌توان از روش‌ها و شگردهای زیر بهره‌مند شد:

الف) از سخنرانی‌ها و گفتگوهای متخصصان سنت‌های مختلف گرفته تا مکالمات شخصی بین افراد درجه یک از سنت‌های مختلف بهره ببریم.

(ب) تمام سنت‌هایی که در یک گفتگو وارد می‌شوند، شایسته است در برنامه‌ریزی اولیه آن دخیل باشند.

(ج) برای شکل‌گیری اعتماد متقابل نسبت به همدیگر نایستی به نقاط اختلاف اساسی تمرکز داشت.

(د) هر یک از طرفین باید با صداقت کامل و همانطور که واقعاً هستند وارد گفتگو شوند.

(ه) در فرایند گفتگو باید ایده‌آل‌های خود را با ایده‌آل‌های شریک و عملکردهای خود را با عملکردهای شریک مقایسه کنیم، اگر ایده‌آل‌های خود را با عملکرد شریک خود مقایسه کنیم، با وجود اینکه ما همیشه «برنده» خواهیم شد اما چیزی یاد نخواهیم گرفت.

(و) در گفتگو لازم هست طرفین خودشان را همانطور که هستند تعریف کنند.

(ز) هر شریک باید بدون هیچ فرض ثابتی در مورد اینکه تفاوت اصیل بین سنت‌ها در چیست، بدون نقض تمامیت خود، وارد گفتگو

شود.

ح) فقط افراد برابر می‌توانند در گفتگوی کامل و معتبر شرکت کنند. میزان گفتگوی تجربه شده را میزان نابرابری و میزان ارتباط دو طرفه تعیین خواهد کرد.

(ط) ما بایستی نسبت به خود و سنت دینی خود نگرش خودانتقادی داشته باشیم.

(ی) ما باید از گفتگو به عنوان یک ارتباط دو طرفه یک درک صحیح داشته باشیم تا هر دو طرف گفتگو بتوانند از یکدیگر بیاموزند

و بر اساس آن تغییر کنند (سویدلر، ۲۰۱۴، ۲۹-۲۸).

نهایتاً اینکه در جریان گفتگو باید اطلاعات نادرست در مورد یکدیگر را حذف کنیم و همانطور که واقعاً هستیم شروع به شناخت همدیگر کنیم و به تشخیص ارزش‌های سنت دینی طرف گفتگو پردازیم. ما باید در حوزه‌های جدیدی از واقعیت، معنا و حقیقت که قبلاً از آن‌ها آگاه نبودیم، شروع به کاوش کنیم. تلفیق به معنای تحقیرآمیز آن به معنای ادغام اصول مختلف ادیان متفاوت در نوعی کل مغشوش بدون توجه به یکپارچگی ادیان است که در مورد گفتگوی معتبر صادق نیست (سویدلر، ۲۰۱۴، ۵۱-۵۰). «هویت طرفین و ماهیت اختلاف»، «هدف روشن»، «انتخاب احزاب» به منظور ایجاد اعتماد در یک محیط شکننده، دیگر شرایط لازم گفتگوی بین

ادیان هستند. شرکت کنندگان در گفتگوی ادیان باید از نظر شایستگی‌ها، تعداد، تحصیلات و تأثیرشان متعادل باشند. گفتگو دینی اغلب یک فرآیند طولانی‌مدت است که مستلزم تعهد برای ملاقات منظم در یک دوره زمانی طولانی می‌باشد. «موازنه قدرت»، «ایجاد یک محیط امن و مطمئن»، «بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها»، «مشارکت»، «نشست‌های درون دینی» و «جستجو»، مواردی هستند که به عنوان شرایط یک گفتگوی مؤثر مطرح شده‌اند (کادافیچی، ۲۰۱۳، ۱۶۱-۱۶۰-۱۵۸-۱۵۷).

ما در این تحقیق سعی کردیم که علاوه بر ضرورت جستجو، یادگیری و تقویت یا بیدار کردن صفات انسانی انتظار بیشتر خود از گفتگوی بین ادیان را با مهم شمردن سرگذشت پایه‌های گفتگوی ادیان بیان کنیم، اما این دغدغه همچنان باقی خواهد ماند که عبارت گفتگوی بین ادیان با وجود تمام این شرایط نتوانسته انتظار ما از این عبارت را برآورده کند. عبارت گفتگوی بین ادیان دربردارنده سه واژه مشخص گفتگو، بین (مرز ادیان)، ادیان و یک واژه پنهان یعنی انسان یا دیندار گفتگوکننده می‌باشد. هدف و انتظار ما از این عبارت یک فهم، جستجو و همکاری دینی با رعایت شرایط یک گفتگو می‌باشد. حال اگر به هر کدام از این واژه‌ها نزدیک‌تر شویم درمی‌یابیم که در این عبارت به راحتی نمی‌توان ادعا کرد که آن واژه‌ها توانسته باشند که معنای واقعی و کامل خود را به همراه داشته باشند. ما شرایط یک گفتگو منطقی را بیان کردیم، اما خوشبینانه است اگر تصور کرده باشیم با وجود آگاه بودن از این شرایط هیچ دلیلی برای ما وجود نداشته باشد که بخواهیم بر مبنای این شرایط عمل نکنیم. ما حتی شاید روزی متوجه شویم که با وجود این شرایط، جریان گفتگو کارخانه تکرار سودآور تجربه عمل دست‌های خلاقانه افراد در جهان طبیعی است. گرچه جریان گفتگو بین ادیان ما را به طور منطقی ممکن است به ثمراتی برساند. اما ممکن است از هر یک از لحظات ما به عنوان عکس‌العملی متناسب با یک مجموعه شرایط پیدا و پنهان طبیعی بی‌خبر باشد. محتمل است که انگیزه نهفته در پشت رفتار منطقی ما در عین منطقی بودن، رویکرد منفعت‌طلبانه‌ای را در خود داشته باشد. ما برای عبارت گفتگوی بین ادیان نیازمند وسعت بیشتری هستیم تا بتوانیم به یک نتیجه واقع‌بینانه‌تری برسیم. ما امیدوار هستیم که چون درباره ادیان به گفتگو می‌پردازیم افرادی دیندار باشیم، حتی اگر خاضعانه نیز خود را دیندار ندانیم، حداقل نسبت به بقیه در سطح متفاوتی قرار داریم که توانسته‌ایم انتخاب و وارد جریان گفتگو شویم. این انتخاب چگونه و از کدام معیار به دست آمده است؟ ممکن است امر مطمئن‌تر و دقیق‌تر اینطور باشد که ما تنها به عنوان یک انسان دوستدار دین، درباره ادیان به جستجو و تلاش و همکاری می‌پردازیم. اگر هدف گفتگوی بین ادیان این باشد که به نتیجه‌ای منطقی و کاربردی برسد، باید در ابتدا تشریفات و توقعات نهفته در خود را کمتر کند و ساحت گسترده واژگان درون خود را به جایگاه اصلی محدود نشده خود برگرداند و زنجیره خود را در وسعتی به پهنای واژه انسان و گفتگو بداند که تلاش دارد درباره ادیان گفتگو کند. این رویکرد از هیچ چیزی مطمئن نیست و مرزی نمی‌شناسد. در این صورت نادیده‌های بیشتری در کنار هم دیده می‌شوند و تمام انسان‌ها خود را در یک سطح، مسئول، با انگیزه، کنجکاو و مشتاق می‌دانند. پس بهتر است که در راستای هدف یک گفتگو، عبارت گفتگوی انسان‌ها درباره ادیان را جایگزین عبارت سنگین گفتگوی بین ادیان کنیم.

نتیجه‌گیری

تلاش این تحقیق بر این بود که با بررسی جایگاه و شرایط گفتگوی بین ادیان و گفتگو عمیق که به عنوان بهترین حالت گفتگو تلقی می‌شود و به تفکر انتقادی، هوش عاطفی، کنش رقابت و همکاری و پیش‌فرض‌های ناخودآگاه توجه دارد، مشخصه‌های یک گفتگو در بین ادیان را که شامل یک تعهد خطاپذیر به سنت دینی خود، شنیدن فروتنانه و همدلانه دیگری، در جستجوی چرایی، از کجا و به کجا رفتن بودن، حفظ رابطه خود با سنت دیگری، گشودگی و برقراری یک ارتباط متقابل می‌باشد، بیان کنیم. گفتگوی بین ادیان فدا کردن جامعه دینی خود برای یکپارچگی یا پیوند خود با دیگری نیست. ما باید با صداقت، اعتماد و بدون تصور برنده شدن، خود را تعریف و در عین حال نگرش خودانتقادی داشته باشیم. توجه به رابطه هنر و دین نشان دهنده نیاز ما به اشکال گفتگو در دنیای شگفت‌انگیز هنر دینی می‌باشد. شرکت‌کنندگان در گفتگوی بین ادیان باید از لحاظ هویت، هدف و قدرت متعادل اما متفاوت باشند. به نظر می‌رسد که این شرایط، شرایطی برای مسیر گفتگو انسان‌ها درباره ادیان باشند، زیرا ما هنوز و هرلحظه نمی‌توانیم مرز سنت دینی و زندگی دینی خود را مشخص کنیم، همچنین نمی‌توان مرزی برای انسان بطور کلی و انسان دیندار مشخص کرد، همچنین نمی‌توانیم امیدوار باشیم که آنچه از آن صحبت می‌شود گفتگو بین ادیان باشد و هیچ حاشیه و غرض‌ورزی در آن وجود نداشته باشد. با توجه به اینکه مواردی از قبیل فریب و جهل عامدانه، تفاوت در شرایط آب و هوا، تربیت‌های شخصی و خانوادگی و اجتماعی متفاوت، اولویت‌های افراد، کرامت و طبیعت انسان، کارکرد و تأثیر فرهنگ، پیچیده بودن شخصیت، ساختار، سرنوشت، احساس، ادراک و تمایلات انسان، مشکلات، نیازها، نگرانی‌ها، اراده تحت کنترل ما، خاطرات درونی ما، تأثیر شرایط و کمبودهای مختلف در نگرش‌های احتمالی به سنت و ابعاد اعتقادی ادیان و توقع و توانایی ما موانعی برای پویایی داوطلبانه ما هستند. بنابراین ما در حال حاضر انسان‌هایی هستیم که امید داریم سنت دینی خاص فرضی خود را درک و حفظ کرده و آن را برای رسیدن به حقیقت و اعتبار بیشتر خود در اختیار دیگری بگذاریم، اما هنوز اطمینانی نداریم که دریافت ما تنها از آن سنت دینی خاص ما است، ما آن را درست درک کرده‌ایم، تا چه میزان عوامل متفاوتی بر این نحو درک ما تأثیر گذاشته‌اند، آیا خواسته یا ناخواسته به سمت خاصی گرایش پیدا کرده‌ایم یا نه. پس نمی‌توان ادعای سنگین گفتگوی بین ادیان را برابر با این همه شرایط و نیایدها بدانیم. بهتر می‌باشد واقع‌بینانه‌تر عبارت گفتگوی انسان‌ها درباره ادیان را برای شروع یک گفتگو جهان شمول‌تر و با نقطه مشترک انسان جایگزین آن کنیم.

References

- Anderson, M. (2013). *Art and Inter-Religious Dialogue*, chapter 7, in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Edited by Cornille, Catherine, 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.
- Clooney, F. X. (2013). *Comparative Theology and Inter-Religious Dialogue*, chapter 4 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Edited Cornille, Catherine, 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.
- Cornille, C. (2013). *Conditions for Inter-Religious Dialogue*, chapter 2 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Edited Cornille, Catherine, 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.

- Friedman, M. (1983). The Human Way: A Dialogical Approach to Religion and Human Experience, *Journal of the American Academy of Religion*, 51(1), 67-77. <https://doi.org/10.1093/jaarel/LI.1.67>
- Hill Fletcher, J. (2013). Women in Inter-Religious Dialogue, chapter 11 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Edited Cornille, Catherine, 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.
- Kadayifci-Orellana, S. A. (2013). *Inter-Religious Dialogue and Peacebuilding*, chapter 10 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Edited Cornille, Catherine 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.
- Knitter, P. F. (2013). *Inter-Religious Dialogue and Social Action*, chapter 9 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue* Edited by Cornille, Catherine 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.
- Manuel, B. (2022). *Personalist Anthropology a Philosophical Guide to Life*, Translated by B. Wilkinson, SEMV, with J. Beauregard, Series in Philosophy, Vernon Press.
- Moyaert, M. (2013). Scriptural Reasoning as Inter-Religious Dialogue, chapter 5 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue* Edited Cornille, Catherine, 2013, 1st Edition. John Wiley & Sons, Ltd.
- Swidler, L. (2014). *Dialogue for Interreligious Understanding Strategies for the Transformation of Culture-Shaping Institutions*, 1st edition, Palgrave Macmillan.
- Swidler, L. (2013). *The History of Inter-Religious Dialogue* chapter 1 in *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue*, Edited Cornille, Catherine, 2013, 1st Edition. J. Wiley & S., Ltd.
- Webb, A. K. (2009). Interreligious dialogue and cosmopolitan faith, *An Interdisciplinary Journal (Secular Faith)*, 92(1-2), 159-187. <http://dx.doi.org/10.5325/soundings.92.1-2.0159>